

MentEd

Mentalisierungsbasierte Pädagogik

Erasmus+-mentaliseringstraining voor opvoeders

Module 4: Mentaliseren pedagogische houding

Module 4

Overzicht Module 4

---

1. Doelstellingen
2. Introductie
3. Pedagogische houding (basis)
4. Mentaliserende houding
5. Supervisie

Leerdoelen I

Bevordering van
zelfontplooiing en
zelfregulering

Bevordering van
groepsprocessen

Bevordering van
nieuwsgierigheid,
sociaal leren en
kennisgroei

Bron afbeelding H. Kirsch

Doelstellingen II

Theoretische grondslagen

- Je kent de onderliggende pedagogische houding en de rechtvaardiging ervan
- Je kent de belangrijke aspecten van een mentaliserende houding
- Je kent het belang van supervisie, casusreflectie en collegiale uitwisseling voor het behouden van een mentaliserende houding

Relatie ontwerp:

- Je leert aspecten van een ondersteunend relatieontwerp kennen.
- Het overnemen van het perspectief van een kind of adolescent bevordert de hechtingsveiligheid. Je kunt voorbeelden noemen van hoe het omgaan met misverstanden vertrouwen bevordert.
- Je kan reflecteren op hoe kinderen en jongeren specialisten zien

Sociaal leren en opwindingsregulatie:

- Epistemisch vertrouwen is een centrale leervoorwaarde voor sociaal leren en cultuur.
- Je kunt voorbeelden noemen om epistemisch vertrouwen te bevorderen en toe te passen in de praktijk.
- Deelnemers ontwikkelen ideeën over hoe affect en zelfregulering kunnen worden ondersteund

Wat kenmerkt een mentaliserende houding?

- Respect, nieuwsgierigheid en houding van onwetendheid
- Rustige aanpak en flexibiliteit in interactie
- Het perspectief van de ander kunnen nemen
- Creëer een nuttige relatie
- Hulp bij emotieregulatie
- Innerlijke flexibiliteit en humoristische benadering

Belangrijkste aspecten: interesse en onwetendheid

De professional houdt in gedachten dat de psyche van ieder van ons ondoorzichtig is en accepteert het feit (...) dat we nooit volledig kunnen weten wat er in de ander omgaat.

Het tegenovergestelde van mentaliseren is 'gedachten lezen', waarbij we gewoon aannemen dat we de ervaringen, hoop, angsten en overtuigingen die het gedrag van iemand op een bepaald gegeven moment verklaren, echt 'kennen'.

(Bevington et al., 2017, S. 125; Übers. HK).

Antropologische basisaannames

De leeuwenman, vroege symboliek, ongeveer 40.000 jaar oud.

Het verbeelden **van fysiek niet-manifeste inhoud** vereist de **vorming van symbolen** en dient de communicatie van voorheen ondeelbare inhoud. Dit is het startpunt van het begrip = mentaliseren

De mens is het enige **levende wezen** dat via **symbolen** (sociaal leren, cultuur, hulpmiddelen) communiceert over **tijd en ruimte** en dit kan doorgeven.

(vgl. Förstl 2012, Tomasello, 2014).

Communicatiesignalen

Ons natuurlijke vermogen om te onderwijzen en te leren (natuurlijke pedagogische houding) maakt gebruik van bepaalde communicatiesignalen die de leerling laten weten dat belangrijke informatie die persoonlijk bedoeld en van algemeen belang is, nu volgt. Deze signalen worden "ostensieve signalen" genoemd en verminderen de epistemische alertheid (Csibra en Gergely 2009):

Verwantschap, continue afstemming op een tegenhanger;

- oogcontact en gedeelde aandacht;
- de persoonlijke aanhef, attributie en bijvoorbeeld kindvriendelijke taal;
- het vermogen om de ander erbij te betrekken (mentaliseren).

Basisaannames

Groepsdiscussie (?) – Bespreek in kleine groepen (3-5 deelnemers), ca. 15-20 min.

Welke basisaannames (theoretisch, persoonlijk, ervaringsgericht) bepalen mijn professionele handelen ?

bijv. mensbeeld, relatieontwerp, educatieve doelen

Pedagogiek en relatie

Hillenbrand spreekt van het "primaat van de relatie" in de pedagogiek en bekritiseert terecht het *gebrek aan systematische en wetenschappelijk onderzochte pedagogische relatietheorie* (Hillenbrand, 2006, p. 222)

De mentaliseringsbenadering heeft tot doel deze kloof te dichten en brengt een systematische en wetenschappelijk onderzochte pedagogische relatietheorie over.

Pedagogiek en relatie II

Wat betekent relatie hier?

Pedagogische relaties zijn de "**dragers**" van de ontwikkeling van het kind (affectief, cognitief, praktisch) in het pedagogische proces.

De relatie vertegenwoordigt zowel een noodzakelijke **basis** als een pedagogische **vorm van werk**, bijvoorbeeld in de zin van ondersteunende **diagnostiek of interventie**.

Dit geldt des te meer voor de **jongere** en/of **psychosociaal belaste** kinderen en adolescenten.

(Gingelmaier, 2016, S. 203)

Pedagogiek en relatie III

Voorbeeld school: Resultaten uit **empirisch onderzoek** laten duidelijk **positieve effecten** zien van een **goede student-leraar relatie**:

1. T.a.v. de motivatie van studenten (Cornelius-White, 2007; Den Brok, 2001).
2. T.a.v. academische prestaties (Hamre & Pianta, 2001; Henderson & Fisher, 2008).
3. T.a.v. het welzijn van leerkrachten (Evertson & Weinstein, 2006; Spilt, 2011; Wubbels et al 2006).

Mentaliserende houding

Mentaliseren is 'alledaagse psychologie'

Mensen kunnen meestal niet anders dan mentaliseren, op dagelijkse basis!

Centraal in psychosociaal en educatief werk:

Elke positieve pedagogische interventie veronderstelt (direct of indirect) het **mentaliseren van pedagogische professionals en instellingen.**

Mentaliseren leidt tot mentaliseren en

Niet-mentaliseren leidt tot niet-mentaliseren

Opgave: "Het kind in gedachten hebben"

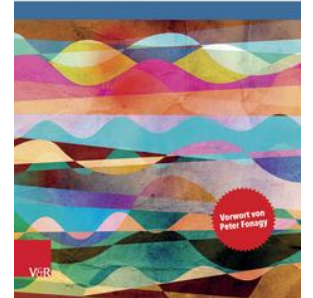
Een **op mentaliseren gebaseerde pedagogie** vraagt in het dagelijkse pedagogische handelen dat je je afvraagt:

- ✓ Wat zijn de thema's van het kind en zijn/haar omgeving? (vgl. Kautter, 2003)
- ✓ Waar staat het kind of de adolescent als individu:
  - a) situationeel,
  - b) biografisch
  - c) in zijn/haar zelfontplooiing, en
  - d) in de sociale ontwikkeling tegen zijn/haar sociaal-culturele achtergrond, zowel binnen de groep als in de onderwijsinstelling?

en met welke mentale toestanden (behoeften, wensen, motieven, etc.) gaat dit hand in hand gaat bij het kind/de adolescent maar ook bij de pedagogisch specialisten?

Systematiek van de betekenissen van relatie

- ✓ **Vermogen om relaties aan te gaan:** Relaties vormen het hele leven - hoe een relatie aan te gaan, hoe ze te leiden (Strauß & Schauenburg, 2016).
- ✓ **Sociaal leren:** Kunnen leren van sociale interacties. (Förstl, 2012; Fonagy & Allison, 2014)
  - ✓ **Sociaal-cognitief leren:** Positieve relatie-ervaringen stimuleren cognitie (Nolte & Fonagy 2017; Gerspach, 2020, Gingelmaier 2022)
- ✓ **Compensatie en preventie:** Het mentaliseren van relatie-ervaringen kan helpen om stressvolle ervaringen te verwerken. (Gingelmaier, 2018; Holl, Blachowiak, Wiehmann & Taubner, 2020)
- ✓ **Diagnostiek:** Het mentaliseren van relaties kan een zeer belangrijke bouwsteen zijn in ondersteuningsdiagnostiek en ontwikkelingsbevordering.. (Gingelmaier, 2020)

Module 4: 4.Mentaliseren van de houding

Gevolgen voor een mentaliserende pedagogiek

„Het eerste gevolg is dat we alle onderwijsinstellingen moeten beschouwen als een belangrijke **sociale omgeving** die een kind of adolescent beïnvloedt..

- Een (school)omgeving die niet in staat is om effectief **mentaliseren te stimuleren** en de subjectiviteit en **het auteurschap van individuele kinderen en adolescenten** te herkennen, zal een blijvende negatieve invloed hebben op hun ontwikkeling.“

2. „Het tweede gevolg van de theorie van mentaliseren en epistemisch vertrouwen komt voort uit wat deze ons kan leren over de manier waarop individuele opvoeders **kennis overdragen**. " (Fonagy, 2018, S. 11)

Mentaliseren van houding en interventies

De formule "N 2 - B 3"

Nieuwsgierigheid & onwetendheid

Bevestigende mentalisering

Beperking van niet-mentaliseren

Balans houden

Bron: Dlugosch/Henter 2020

Het belang van misverstanden

Bij misverstanden neemt de specialist eerst de verantwoordelijkheid en helpt hij/zij de emotionele arousal te verminderen..

(vgl. Bateman & Fonagy, 2013, S. 601)

De ander wordt erkend als persoon met zijn of haar eigen affecten en perspectieven.

Aandachtsregeling: verdeelde aandacht

Het denken van individuen begint met samenwerking, een wijzend gebaar en gedeelde aandacht voor iets anders.

„De mensen in de oudheid werden gedwongen om op een bepaald moment coöperatieve manieren van leven aan te nemen [...] en daarom was hun denken meer gericht op het bedenken van manieren van samenwerking met anderen om gemeenschappelijke doelen te bereiken. Dat veranderde alles“ (Tomasello, 2014, S. 18).

Het gaat er niet alleen om naar hetzelfde te kijken.

Het gaat om een gedeelde ervaring in het kijken naar iets buiten jou en de ander (een derde)

Het gaat over **een poging om intensieve communicatie te vergemakkelijken:**

We kijken naar hetzelfde en dat heeft betekenis

- noch het object, noch het andere zijn uitwisselbaar of willekeurig
- De bereidheid om op te letten wordt vooraf gecontroleerd – ben je klaar om met mij mee te kijken?

Aandachtsregulatie

„Het falen van gerichte aandacht lijkt direct verband te houden met instabiele affecten (...). Ongepaste aandachtscontrole in combinatie met moeilijkheden bij affectregulering zijn waarschijnlijk voldoende om direct of indirect de individuele competentie te ondermijnen om adequaat te handelen in een interpersoonlijke context..“

(Bateman & Fonagy, 2013, S. 8)

Zelfregulering

Zelfregulatievaardigheden als kenmerken van het zelf

Zijn vaak:

- Verminderd in geval van stress, trauma, gedesorganiseerde hechting
- Bij gebrek aan zelfvertrouwen zijn sociale interacties/groepen vaak stressvol.
- Bij onveilige/gedesorganiseerde hechting: straf vaak niet erg effectief
- Kritiek als aanval op het zelf
- Soms provocerend escalerend gedrag (schaamtevermijding)
- Doel: arousal regulatie/Begrip in plaats van controle

Wat helpt bij zelfregulering?

Veiligheid

- verbinding
- transparantie, betrouwbaarheid; Voorspelbaarheid
- Mind in mind houden'

De-escalatie/arousal regulatie

- Oogcontact, persoonlijke benadering (ogenschijnlijke signalen)
- Op zoek naar een rustige plek (time-out)

Perspectief inname

De taak zien vanuit het oogpunt van kinderen of jongeren

Structuur en taakoriëntatie

Taken moeten worden uitgevoerd door het kind of de adolescent

- wees begrijpelijk
- houden van een structuur /kan worden onderverdeeld in stappen
- In staat zijn om voort te bouwen op wat je al weet
- .....

Doel: expliciet, bewust mentaliseren kan de plaats innemen van impliciete, automatische mentalisering

Wat helpt bij zelfregulering?

Zolder: **Mentaliseren van relaties**

Bovenverdieping: **eenvoudig mentaliseren**

Benedenverdieping: **duidelijke reflectie**

Stichting: **Aandachtsregulatie, gemeenschappelijke focus in het spel/gesprek, benoemende activiteiten, ondersteunen, de-escaleren**

Bron: Diez Gieser & Müller, 2018, S. 87ff.

Kijken naar problemen in 'slow motion'

Stress en ineenstorting van mentaliseren manifesteren zich vaak in:

Dwingend gedrag

Concretistische beschrijvingen, beschuldigingen

Pseudomentaliseren

Uitnodiging om de moeilijkheden te beschrijven met de nadruk op interacties en motieven, gevoelens

Rustig aan

Wie zei wanneer, wat, hoe werd geantwoord (exacte feiten zoals het boek van de regisseur), ontwikkel vervolgens een verhaal en werk betrokken effecten uit, wat zijn nu de effecten?

Betrokkenheid van andere groepsleden

Waardering van verschillende perspectieven

Inclusie van gevoelens

Het belang van supervisie en casusreflectie

De taak van de specialist is om het mentaliseren in zichzelf en het kind of de adolescent te behouden en/of te herstellen.

Supervisie en geestelijke gezondheid

Pedagogische specialisten op alle werkterreinen worden geconfronteerd met aanzienlijke **stress- en spanningservaringen**.

Voorbeeld school:

Verhoogde **stresservaring** van leerkrachten heeft een **remmende invloed** op de kwaliteit van de pedagogische activiteit.

(vgl. Klusmann, et al 2006; Klusmann, Klusmann & Richter, 2014, Gingelmaier et al 2022)

Supervisie en geestelijke gezondheid II

Stressfactoren op een hoger niveau kunnen worden genoemd als:

1. Hoge individuele en groepsgerelateerde **interactiedichtheid in de dwingende context** van school met veel interactiepartners (studenten, ouders, collega's, superieuren),
2. **Grote openheid** binnen en buiten het klaslokaal met tegelijkertijd **hoge verwachtingen**, bijvoorbeeld door leidinggevenden, ouders en evaluaties en dus
3. geassocieerd met het gevaar van een **toenemende mentale en actieve vermenging** van het particuliere met het formele:

(vgl. Rothland, 2012; Aktionsrat Bildung, 2014, Schwarzer 2019, Gingelmaier et al 2022)

MentEd

Mentalisierungsbasierte Pädagogik

In samenwerking met A. Dlugosch, M. Henter, S. Gingelmaier, A. Turner, T. Nolte, J. Brockmann, B. Zemke en H. Kirsch (module manager)

Zitierempfehlung:

Kirsch, Holger (2021).

Modul 4 Mentalisierende pädagogische Haltung.

Curriculum Mentalisierungstraining für pädagogische Fachkräfte des Netzwerkes Mentalisierungsbasierte Pädagogik. URL. (Datum Abruf)

With the support of the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Evangelische Hochschule
Darmstadt

University of Applied Sciences
eh-darmstadt.de

Mentalisierende pädagogische Haltung

Literatur I

Aktionsrat Bildung (2014) Psychische Belastungen und Burnout beim Bildungspersonal. Empfehlungen zur Kompetenz- und Organisationsentwicklung. Münster : Waxmann 2014, 201 URN: urn:nbn:de:0111-pedocs-140045

Bateman, A., Fonagy, P. (2013) Mentalization based Treatment. *Psychoanalytic Inquiry* 33: 595-613. DOI 10.1080/07351690.2013.835170

Bevington, D., Fuggle, P., Cracknell, L. & Fonagy, P. (2017). *Adaptive Mentalization-Based Integrative Treatment. A Guide for Teams to Develop Systems of Care*. Oxford: Oxford University Press.

Brockmann, J. & Kirsch, H. (2020) Mentalisieren in der Psychotherapie. www.mentalisierung.net.

Cornelius-White, J (2007) Learner-Centered Teacher-Student Relationships Are Effective: A Meta-Analysis. <https://doi.org/10.3102/003465430298563>

Csibra, G. u. Gergely G. (2009) Natural pedagogy. *Trend in Cognitive Sciences* 13: 148-153.

Den Brok, P. (2001). *Teaching and student outcomes: A study on teachers' thoughts and actions from an interpersonal and a learning activities perspective*. Utrecht, The Netherlands: W.C.C.

Diez Grieser, M.T. & Müller, R. (2018) *Mentalisieren mit Kindern und Jugendlichen*. Stuttgart. Klett-Cotta

Dlugosch, A. & Henter, M. (2020): Mentalisieren auf mehreren Ebenen? Zum Fall einer exemplarischen Maßnahmenkarriere in der Kinder- und Jugendhilfe. In: Gingelmaier, S., & Kirsch, H. (Hrsg.): *Praxisbuch mentalisierungsbasierte Pädagogik*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, S. 204-218.

Mentalisierende pädagogische Haltung

Literatur II

Evertson C.M.; & Weinstein, C.S. (ed) (2006) Handbook of Classroom Management: Research, Practice, and Contemporary Issues. London, Routledge.

Förstl, H. (Hg.) (2012): Theory of Mind (2. Aufl.). Heidelberg: Springer.

Fonagy, P. 2018 Eingeschränkte Mentalisierung: eine bedeutende Barriere für das Lernen. In: S. Gengelmaier, S. Taubner & A.Ramberg (Hrsg) Handbuch mentalisierungsorientierte Pädagogik, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht. S. 9-13

Fonagy, P., Allison, E. (2014) The Role of Mentalizing and Epistemic Trust in the Therapeutic Relationship. In: Psychotherapy 51/3:372-380.

Gerspach, M. (2020) Epistemologische Anmerkungen zur Bedeutung der Mentalisierung für die Pädagogik. In: S. Gengelmaier, H.Kirsch (Hrsg) Praxisbuch mentalisierungsorientierte Pädagogik, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht. S. 9-18.

Gengelmaier, S. 2016 Schwierige Beziehungsdynamiken mentalisieren. Familienberatung als Frühförderung eines Jungen, der auffälliges Verhalten zeigt. Sonderpädagogische Förderung heute. 02: 203-216.

Gengelmaier, S (2020) Beziehungsdynamiken eines Familiensystems mentalisieren. Pädagogische Frühförderung als Paarberatung. In S. Gengelmaier & H. Kirsch (Hrsg.) Praxisband Mentalisierungsorientierte Pädagogik (S. 234-243). Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

Mentalisierende pädagogische Haltung

Literatur III

Gingelmaier, S. (2022) Psychosoziale Inklusion. In: H. Kirsch, T. Nolte & S. Gingelmaier (Hrsg) Soziales Lernen, Beziehung und Mentalisieren, Göttingen, V+ R

Gingelmaier, S. (2018) Die Bedeutung des Mentalisierens für das Beratungsformat Supervision am Beispiel von Schulen. In: S. Gingelmaier, S. Taubner & A. Ramberg (Hrsg) Handbuch mentalisierungsbasierte Pädagogik, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht. S. 9-13

Gingelmaier, S. & Kirsch, H. (2020) Muss Strafe sein? In S. Gingelmaier & H. Kirsch (Hrsg) Praxisbuch mentalisierungsbasierte Pädagogik, Göttingen, V+ R

Gingelmaier, S., Kirsch, H.; Nolte, T.; Link, P., Turner A.; Schwarzer N. (2022) Mentalisierungsfähigkeit. Eine schützende und förderbare Ressource für das schulische Setting. Reportpsychologie 47. September 2022. S. 6-9.

Gingelmaier, S.; Taubner, S. & Ramberg A. (Hrsg) (2018) Handbuch mentalisierungsbasierte Pädagogik, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht.

Hillenbrand, C. (2006) Einführung in die Pädagogik bei Verhaltensstörungen. Stuttgart. UTB. 3. Auflage

Holl, J., Blachowiak, T.V.; Wiehmann J. & Taubner, S. (2020) Folgen institutioneller Krippenbetreuung auf die kindliche Entwicklung – ein systematisches Review. Forum Psychoanal. 4/2020.

Mentalisierende pedagogische houding

Literatuur IV

Kautter H. (2003) Schule und Emotion. Heidelberg. Winter Verlag Edition S.

Klusmann, U. & Richter, D. (2014) Beanspruchungserleben von Lehrkräften und Schülerleistung. Eine Analyse des IQB-Ländervergleichs in der Primarstufe. Zeitschrift für Pädagogik 60 (2014) 2, S. 202-224.

Klusmann, U.; Kunter, M.; Trautwein U. & Baumert, J. (2006) Lehrerbelastung und Unterrichtsqualität aus der Perspektive von Lehrenden und Lernenden. Zschr. Für Pädagogische Psychologie. <https://doi.org/10.1024/1010-0652.20.3.161>

Nolte, T. & Fonagy P. 2017 Zur Rolle von epistemischem Vertrauen . Wie lassen sich mentalisierungsfördernde soziale Systeme schaffen . In: S. Kotte, S. (Hrsg) Taubner. Mentalisieren in Organisationen. Heidelberg. Springer.

Ramberg A.; & Nolte, T. (2020) Einführung in das Konzept der Mentalisierung. In: S. Gingelmaier & H. Kirsch (Hrsg.) Praxisbuch mentalisierungsbasierte Pädagogik. Göttingen. Vandenhoeck & Ruprecht.

Rothland, M. (2012) Beruf: Lehrer/Lehrerin – Arbeitsplatz: Schule Charakteristika der Arbeitstätigkeit und Bedingungen der Berufssituation. In: M. Rothland (Hrsg.) Belastung und Beanspruchung im Lehrerberuf. Heidelberg. Springer. S. 21-39.

Mentalisierende pedagogische houding

Literatuur V

Schwarzer, N.H. (2019) Mentalisieren als schützende Ressource. Eine Studie zur gesundheitserhaltenden Funktion der Mentalisierungsfähigkeit. Heidelberg. Springer.

Sperber, D. ; Clement, F.; Heintz, C. et al. (2010) Epistemic Vigilance. Mind & Language 25: 359-393.

Spilt, J.L., Koomen, H.M.Y. Thijs J.T. 2011 Teacher Wellbeing: The Importance of Teacher–Student Relationships. Educational Psychology Review. 23: 457–477.

Strauß, B. & Schauenburg, H. (2016) Bindung in Psychologie und Medizin. Grundlagen, Klinik und Forschung - Ein Handbuch. Stuttgart. Kohlhammer.

Tomasello, M. 2006 Die kulturelle Entwicklung des menschlichen Denkens.Zur Evolution der Kognition. Frankfurt/M. Suhrkamp

Tomasello, M. (2014): Eine Naturgeschichte des menschlichen Denkens. Berlin: Suhrkamp.

Unterbrink, T.; Zimmermann, L., Pfeifer, R., Wirsching, M.; Brähler, E. & Bauer (2008) Parameters influencing health variables in a sample of 949 German teachers. Intern. Archives of Occupational and Environmental Health. 82:117-23. DOI:[10.1007/s00420-008-0336-y](https://doi.org/10.1007/s00420-008-0336-y)

Wubbels, T. Brekelmans, M. Den Brok, P. & Van Tartwijk, J. (2006) An Interpersonal Perspective on Classroom Management in Secondary Classrooms in the Netherlands. In: C.M. Evertson & C.S. Weinstein (ed.) Handbook of Classroom Management. Research, Practice, and Contemporary Issues. <https://doi.org/10.4324/9780203874783>

Zemke, B. (2020) Seminar Mentalisieren in der Psychotherapie. Brockmann, J. Kirsch H. Mentalisieren in der Psychotherapie www.mentalisierung.net